

20. NATO Summit Takes Aim at China. (2023). *The Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2023/07/nato-summit-takes-aim-at-china/>

21. G7 Adopts Infrastructure Plan to Rival China's Belt and Road Strategy (2021). *South China Morning Post*. URL: <https://www.scmp.com/news/world/europe/article/3137097/g7-leaders-adopt-build-back-better-world-plan-rival-chinas-belt>

22. The US approved the decision to deprive China of the status of a «developing country». (2023). *UKRINFORM*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3688351-u-ssa-shvalili-risenna-pozbaviti-kitaj-statusu-kraini-so-rozvivaetsa.html> (in Ukrainian).

23. USA vs. China – US special representative on climate issues commented on the visit to Beijing. (2023). *ZN.ua*. URL: <https://zn.ua/ukr/usa/spivpratsja-u-borotbi-zi-zminoju-klimatu-mozhe-dati-novij-start-vidnosinam-vashinhtona-i-pekina-predstavnik-ssha.html> (in Ukrainian).

24. Climate change – Xi Jinping says China will go its own way to cut emissions. (2023). *ZN.ua*. URL: <https://zn.ua/ukr/china/kitaj-bude-jti-vlasnim-shljakhom-skorochennja-vikidiv-vuhletsju-si-na-tli-vizitu-v-pekini-predstavnika-ssha-z-pitan-klimatu.html> (in Ukrainian).

25. Jones, L., & Zeng, J. (2019). Understanding China's 'Belt and Road Initiative': beyond 'grand strategy' to a state transformation analysis. *Third World Quarterly*, 40(8), 1415–1439.

26. Umbach, F. (2022). Future of China's Belt and Road Initiative. *GIS Reports*. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/belt-road-initiative/>

Матеріал надійшов до редакції 05.09.2023 р.

УДК 316.485.26:316.77

Наталія Ніколаєнко,

доктор політичних наук, професор,

керівник Навчально-наукового центру дослідження

гібридних загроз національної безпеки на Півдні України,

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова ,

ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

DOI 10.29038/2524-2679-2023-03-164-172

УКРАЇНА В СИСТЕМІ ЧОРНОМОРСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

У статті визначено, що Чорноморський регіон перманентно опиняється у фокусі зіткнення стратегічних інтересів різних держав. Зазначається, що, з історичного погляду, Чорноморський регіон завжди був ареною економічного, політичного й культурного спілкування народів та цивілізацій і водночас складним вузлом суперечностей між блоками та країнами, а причини, що зумовлювали в минулому локальні конфлікти національного,

етнічного й релігійного характеру в регіоні, не втратили актуальності й нині. Установлено, що одним із найбільш ефективних шляхів подолання згаданих протиріч, а отже, і покращання військово-політичного клімату не тільки в Чорноморському регіоні, але й загалом у Європі, є створення регіональної чорноморської системи колективної безпеки. Також звернено увагу на те, що певні можливості для країн Чорноморського регіону уможливило створення в Україні потужного військово-промислового потенціалу після закінчення повномасштабної російсько-української війни, а співпраця з Україною зміцнить європейські орієнтації й забезпечить сприяння реалізації модернізованих проєктів у країнах Чорноморського регіону. Підкреслено використання в подальшому українського миротворчого потенціалу в урегулюванні локальних конфліктів (грузино-абхазького, грузино-осетинського, молдовсько-придністровського). Відзначено, що засадах партнерства могла б утворитися нова регіональна система стабільності як органічний елемент загальноєвропейської архітектури безпеки поруч із НАТО. Аргументовано, що Україна в умовах війни РФ проти України повинна модернізувати власну економіку в рамках євроатлантичних устремлінь, відновити шляхи для кооперації, формування рівноправних, вигідних партнерських відносин із країнами Чорноморського регіону. Система Чорноморського економічного співробітництва для України є важливим елементом у розвитку стратегії довгострокової взаємодії з країнами Сходу.

Ключові слова: національна безпека, колективна безпека, регіональна безпека, Чорноморський регіон, військово-промисловий потенціал, російсько-українська війна, державні пріоритети, дестабілізація, міжнародне співробітництво.

Nataliya Nikolaienko,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding of Mykolaiv,
ORCID ID: 0000-0002-2558-4749

UKRAINE IN THE BLACK SEA REGIONAL COLLECTIVE SECURITY SYSTEM

The article determines that the Black Sea region is permanently the focus of the clash of strategic interests of different states. It is emphasised that from a historical point of view, the Black Sea region has always been an arena of economic, political and cultural communication between nations and civilisations, as well as a complex knot of contradictions between blocs and countries, and the reasons that caused local conflicts of national, ethnic and religious nature in the region in the past have not lost their significance today. It is established that one of the most effective ways to overcome these contra-

dictions, and, accordingly, to improve the military-political climate not only in the Black Sea region but also in Europe as a whole, is to create a regional Black Sea system of collective security. It is also highlighted that certain opportunities for the countries of the Black Sea region are provided by the possibility of creating a powerful military-industrial potential in Ukraine after the end of the full-scale Russian-Ukrainian war and cooperation with Ukraine will strengthen European orientations and ensure the promotion of modernised projects in the countries of the Black Sea region. It is emphasised that Ukraine's peacekeeping potential should be used in the future to resolve local conflicts (Georgian-Abkhazian, Georgian-Ossetian, Moldovan-Transnistrian). It is stated that on the basis of partnership, a new regional stability system could be formed as an organic element of the pan-European security architecture alongside NATO. It is argued that Ukraine, in the context of the Russian Federation's war against Ukraine, should modernise its economy within the framework of Euro-Atlantic aspirations, restore ways for cooperation, and form equal and beneficial partnerships with the countries of the Black Sea region. For Ukraine, the Black Sea Economic Cooperation system is an important element in the development of a strategy for long-term cooperation with the countries of the East.

Key words: national security, collective security, regional security, Black Sea region, military-industrial potential, Russian-Ukrainian war, state priorities, destabilisation, international cooperation.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Завдяки особливостям свого геополітичного положення, Чорноморський регіон перманентно опиняється у фокусі зіткнення стратегічних інтересів різних держав. З історичного погляду, він завжди був ареною економічного, політичного й культурного спілкування народів та цивілізацій і водночас складним вузлом суперечностей між блоками й країнами.

Стратегічне значення Чорноморського регіону полягає насамперед у його транзитній функції. Він розміщений на перетині важливих транспортних комунікацій, що поєднують розвинені європейські центри з багатими на сировинні й людські ресурси країнами Близького Сходу та далі ведуть до невичерпних ринків Центральної й Південної Азії та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Крім того, регіон Чорного моря єднає Східну й Центральну Європу з країнами Середземномор'я та формує зону спільних економічних і політичних інтересів як Європи, так і Азії.

Використання території України дає можливість удвічі зменшити довжину шляху транспортування нафти з Близького Сходу (через

Туреччину й Чорне море) в Європу, а українсько-грузинський стратегічний транспортно-енергетичний коридор значно коротший від альтернативних шляхів через Туреччину та Росію. Другим важливим фактором, який обумовлює особливу значимість Чорноморського регіону, є енергоресурсний, що пов'язаний із промисловою розробкою нових родовищ нафти й газу Прикаспію та їх транспортуванням на світові ринки.

Однак у геополітичному сенсі Чорноморський регіон після розпаду СРСР набув хаотичного й деструктуризованого стану. Значною мірою це зумовлено тим, що в історичній ретроспективі внаслідок тривалого домінування зовнішніх сил (Західна Європа, Росія, Османська імперія, Персія), які змагалися за монопольне використання ресурсів Причорномор'я у власних інтересах, у регіоні не було створено міцного та впливового геополітичного ядра. Регіональні держави (Болгарія, Грузинська Демократична Республіка 1918–1921 рр., Румунія, Українська Народна Республіка 1917–1920 рр. й ін.) за певних історичних обставин не змогли стати значними політичними силами та шукали зовнішній патронаж або намагалися балансувати між наявними «центрами сили».

Мета статті. Виходячи із вищезазначеного, метою статті ставимо розгляд основних тенденцій і напрямів побудови архітектури Чорноморської регіональної системи колективної безпеки й ролі України в зазначеному процесі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нові незалежні держави, що з'явилися на політичній карті світу Чорноморського регіону наприкінці ХХ ст., самостійно протистояли зовнішнім викликам і небезпекам, або шукати шляхи до внутрішньої регіональної консолідації через узгодження інтересів. Однак внутрішні міжетнічні та міжконфесійні протиріччя, процеси створення нових державних інституцій, розробки нової законодавчої бази, установлення демократичного контролю над збройними силами значною мірою ускладнюються стрімким переходом до ринкової економіки. Ці суперечності можуть бути вкрай небезпечним для розвитку демократичних реформ, якщо не будуть вчасно вирішені політичними й демократичними шляхами.

Причини, що зумовлювали в минулому локальні конфлікти національного, етнічного та релігійного характеру в регіоні, не втратили актуальності й нині; породжуючи нові, жорстокі прояви, такі як міжнародний тероризм, організована злочинність, розповсюдження зброї,

незаконний обіг наркотиків, вимушена міграція населення, проблеми біженців і забруднення навколишнього середовища.

Тому, безумовно, одним із найбільш ефективних шляхів подолання згаданих протиріч, а отже, і покращання військово-політичного клімату не лише в Чорноморському регіоні, але й загалом у Європі, є створення регіональної Чорноморської системи колективної безпеки. Спільне географічне розміщення держав Чорноморського й Балканського регіонів та пов'язана з цим тісна економічна кооперація, яка набула суттєвого значення й розмаху ще в часи Ради Економічної Взаємодопомоги (1949–1991 рр.), створюють певні підстави для розбудови добросусідських відносин і налагодження регіонального співробітництва.

Основними функціями системи колективної безпеки в Чорному морі, можуть бути:

- об'єднання зусиль щодо збереження стабільності в Чорноморському регіоні;
- забезпечення безперешкодного функціонування наявних та перспективних транспортно-енергетичних коридорів;
- спільна реалізація міжнародних акцій військового й гуманітарного характеру з локалізації та ізоляції зон конфліктів у басейні Чорного моря, що проводяться під егідою ООН або ОБСЄ;
- вчасне інформування про аварії морських суден (літальних апаратів), наслідки яких становлять, або можуть становити загрозу забруднення територіальних вод, економічних зон, повітряного простору й прибережної смуги однієї із сторін;
- проведення спільних пошуково-рятувальних операцій.

Головними стратегічними інтересами України в Чорноморському регіоні мають бути:

- формування й реалізація цілеспрямованої концептуально-обґрунтованої стратегії протидії російській геополітичній експансії в Чорноморському регіоні;
- диверсифікація джерел енергопостачання за рахунок ресурсів Каспію;
- вихід на ринки країн Близького Сходу та Центральної Азії шляхом створення зручних і безпечних трансрегіональних транспортних комунікацій;
- ліквідація загроз власній безпеці східного походження (міжнародний тероризм, нелегальна міграція, міжнародний криміналітет, наркобізнес) за допомогою організації регіональних механізмів протистояння цим загрозам;

– підвищення геополітичного значення України через зміцнення її впливу в країнах регіону й формування регіональної системи стабільності, можливе отримання Києвом статусу регіонального лідерства.

В ідеалі на цих партнерства та добросусідства засадах могла б утворитися регіональна система партнерства й стабільності як органічний елемент загальноєвропейської архітектури безпеки, оскільки НАТО і ЄС на сьогодні не виявляють чітко вираженої готовності до створення нових форм і структур гарантування стабільності й безпеки в Причорномор'ї.

Україна в умовах війни РФ проти України повинна модернізувати власну економіку в рамках євроатлантичних устремлінь, відновити шляхи для кооперації, формувати рівноправні, вигідні партнерські відносини з країнами Чорноморського регіону. Система Чорноморського економічного співробітництва для України є важливим елементом у розвитку Чорноморської регіональної системи колективної безпеки.

Перспективним напрямом розвитку Чорноморської регіональної системи колективної безпеки є співпраці з Республікою Болгарія. Республіка Болгарія посідає важливе місце на балканському напрямі зовнішньополітичних інтересів України, що зумовлено геостратегічним положенням держави на Балканах, близькістю інтересів у Чорноморському й Придунайському регіонах. До того ж наші країни єднає європейсько зорієнтована зовнішня політика. Болгарія підтримує український народ у боротьбі з російським агресором та приєдналася та дотримується санкційного режиму ЄС, спрямованого проти Росії, допомагає ремонтувати українську зброю й на початку серпня 2022 р. призупинила видачу віз російським туристам та власникам нерухомості в країні. Росія й Болгарія також взаємно вислали дипломатів зі столиць одна одної [1].

У довоєнний час українсько-болгарська взаємодія в економічній сфері є важливим напрямом двостороннього співробітництва. Україна перебуває в першій десятці торговельних партнерів Республіки Болгарія, а Болгарія входить до першої десятки країн – пріоритетних торговельних партнерів України. Важливою складовою частиною українсько-болгарських відносин є співробітництво в гуманітарній сфері, яке включає взаємодію у сфері науки, освіти, культури, а також співпрацю в питаннях забезпечення прав національних меншин.

Розвиваючи співробітництво між вищими навчальними закладами (ВНЗ) двох країн, ВНЗ України співпрацюють з університетами Болгарії. Серед інших потрібно виділити Львівський національний університет імені Івана Франка, який регулярно проводить обмін викладачами та студентами із Велико-Тирновським університетом, організовує наукове стажування для

викладачів й аспірантів. Тернопільська академія народного господарства та Господарська академія у м. Світові працюють над спільними науковими розробками, проводять симпозиуми та конференції. За подібною схемою розвиваються відносини між вузами Києва, Харкова, Одеси, Івано-Франківська, Миколаєва, Полтави, Ізмаїла й навчальними закладами Софії, Бургаса, Руси, Сілістри, Шумена.

Важливим напрямом відносин у галузі освіти стало впровадження болгарської мови в шкільництво в тих регіонах, де компактно мешкає болгарська етнічна спільнота. Так, у загальноосвітніх школах Одеської, Миколаївської, Запорізької областей та Автономної Республіки Крим болгарську мову до повномасштабної російсько-української війни вивчають майже 14 808 учнів, факультативно – 1631 учень [5, с. 122].

Отже, інтенсифікації міждержавного гуманітарного співробітництва сприяє й той факт, що в Україні проживає найбільша у світі болгарська національна меншина, а щодо, української меншини в Болгарії, то, за даними останнього перепису населення, на цій території проживає близько 2489 етнічних українців, які здебільшого розрізнено мешкають у великих містах Болгарії (Софія, Варна, Бургас) [5, с.124].

Стратегічне значення для України в контексті розбудови Чорноморської регіональної системи колективної безпеки має саме Туреччина. На середину 90-х рр. XX ст. Турецька Республіка перетворилася в потужного субрегіонального лідера з власними інтересами, що в умовах структурних змін у посткомуністичному світі виробляла окремий геополітичний ресурс.

Українсько-турецькі безпекові відносини в Чорноморському регіоні визначаються геостратегічними параметрами цього геополітичного ареалу, що характеризують його місце як у структурі національних інтересів України та Туреччини, так і в системі міжнародної взаємодії [3, с.24].

Потрібно зазначити, що Анкара є зручним прикладом для російської влади, щоб показати, що є країни НАТО, які вибудовують свою систему взаємодії з РФ, не розділяють геополітичні устремління США, тим самим легітимізуючи геополітичну експансію Москви в регіоні Чорного моря. Реалізація договірних посередницьких проєктів на початку російсько-української війни є ще одним яскравим підтвердженням того, що Туреччина слугує лише своїм національним прагматичним інтересам.

Більше того, у контексті розбудови безпекових відносин із Туреччиною Україна повинна враховувати стратегічну геополітичну мету Анкари, а саме прагнення до набуття статусу великої регіональної сили в система безпеки в Чорноморському регіоні розглядатиметься турецьким істеблішментом тим чинником, що має забезпечувати цю довгострокову мету турецької дипломатії [3, с. 26].

У контексті саме регіонального домінування й успіхів від підтримки Азербайджану у вирішенні Карабахської кризи Туреччина сконцентрувала свої зусилля на модернізації власної армії та забезпечення її озброєнням і військовою технікою власного виробництва більш як на половину та вихід на замкнутий цикл виробництва їхніх основних зразків і завершення переходу на нову організаційно-штатну структуру.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, військовий потенціал Туреччини, у порівнянні з іншими суміжними з Україною причорноморськими державами, визначатимуть майбутню Чорноморську регіональну систему колективної безпеки. Більше того, президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган неодноразово заявляв, що Анкара, за згодою сторін, готова зробити внесок у зниження напруженості та початку мирного діалогу між РФ й Україною, що може проявитись у вигляді посередництва або в будь-якому іншому форматі.

Також зауважимо, що виняткове значення для реалізації безпекових інтересів Туреччини й надалі відіграватиме фактор Проток, політика зміцнення суверенітету Туреччини над Босфором і Дарданеллами, збереження правочинності конвенції Монтре 1936 р. (визначає та контролює воєнно-силовий режим на Чорному морі); економізація зовнішньої політики Туреччини, її прагнення до регіонального лідерства є тими обставинами, із якими Україні доведеться враховувати під час розбудови безпекової стратегії в Чорноморському регіоні й розвитку українсько-турецьких безпекових відносин загалом.

У контексті протидії російській агресії Україна повинна розробити спільно з причорноморськими державами принципи та основні засади Чорноморської регіональної системи колективної безпеки, акцентуючи увагу на військовому й економічному компонентах. У цьому контексті вбачається доцільним подальший розвиток україно-болгарських та україно-турецьких відносин.

Певні можливості для країн Чорноморського регіону надає можливість створення в Україні потужного військово-промислового потенціалу після закінчення повномасштабної російсько-української війни. Співпраця з Україною зміцнить європейські орієнтації й забезпечує сприяння реалізації модернізованих проєктів у країнах Чорноморського регіону та використання в подальшому українського миротворчого потенціалу в урегулюванні локальних конфліктів (грузино-абхазького, грузино-осетинського, молдовсько-придністровського), вважають його

більш прийнятним для себе (Грузія, Молдова) і готові до співпраці під час вирішення інших питань безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ворожко, Т. (2022). Обережно, але непохитно. Якою насправді є підтримка Болгарії України? URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/bolgaria-pidtrymka-ukrtainy/6721349.html>
2. Малаш, О. (2019). Дослідження болгарського мовного острова в українських періодичних виданнях XX–XXI ст. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, т. 22, № 2, с. 20–30.
3. Седляр, Ю. (2017). Українсько-турецькі відносини у контексті підтримки безпеки у чорноморському регіоні (1991–2016 рр.), *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського: історичні науки*, № 2(44), с. 24–29. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Hist-visnyk-44-5.pdf>
4. Сустова, Ю. (2012). Роль України у формуванні регіональної Чорноморської системи колективної безпеки, *Студентські студії*, № 9 (30), с. 99–102.
5. Тертична, А. (2020). Культурна комунікація України з Болгарією у світлі публічної дипломатії 1990-х рр., *Український історичний журнал*, 2020, с. 112–125.

REFERENCES

1. Vorozhko, T. (2022). Oberezhno, ale nepokhytno. Yakoiu naspravdi ye pidtrymka Bolharii Ukrainy? URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/bolgaria-pidtrymka-ukrtainy/6721349.html>
2. Malash, O. (2019). Doslidzhennia bolharskoho movnoho ostrova v ukrainskykh periodychnykh vydanniakh XX–XXI st. *Visnyk KNLU. Seriiia Filolohiia*, t. 22, № 2, p. 20–30.
3. Sedliar, Yu. (2017). Ukrainsko-turetski vidnosyny u konteksti pidtrymky bezpeky u chornomorskomu rehioni (1991–2016 rr.), *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho: istorychni nauky*, № 2 (44), p. 24–29. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Hist-visnyk-44-5.pdf>
4. Sustova, Yu. (2012). Rol Ukrainy u formuvanni rehionalnoi Chornomorskoï systemy kolektyvnoi bezpeky, *Studentski studii*, № 9 (30), p. 99–102
5. Tertychna, A. (2020). Kulturna komunikatsiia Ukrainy z Bolhariieiu u svitli publichnoi dyplomatii 1990-kh rr., *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2020, p. 112–125.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.2023 р.